

PROBLÉMA-ELTOLÓDÁSOK A CHOMSKYÁNUS NYELVELMÉLETBEN: A GENERATÍV NYELVÉSZET MA

Surányi Balázs

PhD, tudományos főmunkatárs,
MTA Nyelvtudományi Intézet
suranyi@nytud.hu

1. Bevezetés

Noam Chomsky ma már több mint fél százados múlta visszatekintő nyelvelméleti munkássága a kezdetektől a mai napig heves viták keresztútjában áll. Nyelvészeti tevékenységének különböző szempontú összefoglalói, ismertetései és kritikái önmagukban megtöltenének egy könyvtárszobát. Chomsky modern nyelvészeti kutatásokhoz való hozzájárulásának sokrétűségét jelzi, hogy jelentőségét még elméletének leghívebb követői is igen eltérő hangsúlyokkal ítélik meg. Jelen rövid írás célja, hogy a chomskyánus nyelvelmélet eddigi fejlődésében kulcsszerepet játszó két nagyszabású problémaeltolódás bemutatásán keresztül felvillantassa a mai kutatások fő irányát és céljait.

2. Problémaeltolódások a generatív nyelvészetben

Chomsky sokak szerint saját tudományágában – és nem kis mértékben azon túl is – a legnagyobb hatást az általa a nyelvészetben végrehajtott „kognitív fordulat” révén gyakorolta, mely jelentős szerepet játszott a ma kognitív tudomány néven ismert interdiszciplináris tudományterület kifejlődésében. E perspektíva-váltás az egykori strukturalista nyelvészetet – néhány fontos eredményének megőrzése mellett – a nyelvet társadalmi-kulturális létezőnek tekintő, elsősorban taxonómikus leíró tudományból egy, a nyelvet mint emberi kognitív képességet tanulmányozó, magyarázatokat kereső, modellalkotó empirikus tudományá alakította.¹ Az ennek eredményeként létrejövő nyelvészeti ág, a chomskyánus generatív nyelvészet, önmagát a kognitív pszichológia, így tágabb értelemben a humánbiológia, azaz végső soron a természettudomány részének tekintti, és kérdésfeltevéseit és módszereit ennek megfelelően alakítja.²

¹ Pszichológiatörténeti szempontból ez a fordulat látványos szakítást jelentett a generatív nyelvtan születése idején az Egyesült Államokban uralkodónak számító, Burrhus Frederic Skinner nevéhez fűződő pszichológiai behaviorizmusnak a nyelvre és más kognitív funkciókra vonatkozó nézeteivel.

² Innen a chomskyánus nyelvészet jelölésére alkalmazott *bionyelvészet*/*biolingvisztika* elnevezés. A generatív nyelvészet központi részének tekinthető generatív szintaxis fő ága mindmáig a Chomsky nevével fémjelzett kutatási irány, az ún. *transzformációs generatív grammatika* (TGG). A TGG mellett több más, Chomsky nyelvre

Ezen ismeretfilozófiai jelentőséggel is bíró – sokak által nyelvészeti tudományos forradalomnak tekintett – fordulaton túl Chomsky maga a generatív nyelvelmélet eredményei közül a legjelentősebbnek azt a hatvanas-hetvenes évek során fokozatosan kibontakozó, és a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján koherens és átfogó modellt érő fejleményt tekinti, mely a nyelvtani „konstrukció” – avagy más szempontból, a tradicionális nyelvtani „szabály” – fogalmának az emberi nyelv modelljéből való teljes kiiktatását hozta magával.

A generatív nyelvtan korai szakaszában a kutatás irányát mindenekelőtt az az elvárás határozta meg, hogy az új paradigma az egyes emberi nyelvek minél teljesebb, formális, szabály-alapú leírását legyen képes nyújtani. A kezdeti cél tehát az egyes nyelvekben nyelvtanilag lehetséges mondatok (a nyelvtan szempontjából: lehetséges mondat szerkezetek) empirikusan helytálló elméletének megalkotása volt. Egy ilyen, az adott nyelv mondatainak végtelen halmazát előállítani képes szabályrendszer nem más, mint az adott nyelv tudásának (kompetenciájának) egy kognitív modellje, azaz generatív nyelvtana. A korai transzformációs generatív nyelvtan két fő, grammatikai szimbólumokon működő szabálytípust alkalmazott és különböztetett meg: a hierarchikus és rekurziót tartalmazó (alap) szerkezeteket előállító szabályokat, és az ezeket más hasonló szerkezetekké átalakító transzformációs szabályokat. Ez utóbbi szabálytípus feltételezése az alapszerkezetekért

vonatkozó nézeteit csak részben osztó szintaxismodell is kialakult, mint például a hazánkban is művelt lexikális-funkcionális nyelvtan. A jelen írás a „chomskyánus generatív nyelvészet” kifejezést szűkebb értelemben a TGG szinonimájaként, tágabb értelemben pedig a biolingvisztika szinonimájaként használja.

felelős szabályok számának és bonyolultságának korlátozását tette lehetővé.

A leírás – a szabályok finomításával, illetve új szabályok bevezetésével – egyre több nyelvre terjedt ki, és empirikus pontossága és hatóköre folyamatosan növekedett. Viszonylag rövid idő alatt kiderült, hogy a generatív keret fent említett eredeti célját különösebb nehézségek nélkül képes megvalósítani. Világossá vált ugyanakkor, hogy amennyiben a lehetséges szabályok fogalma nincs kellően megszorítva, az elmélet túlzott erővel rendelkezik: olyan nyelvek leírására is képes, melyek nemcsak hogy nem léteznek, de emberi nyelvekként minden valószínűség szerint nem is lehetségesek. Egy ilyen nyelvelmélet nem képes számot adni az emberi nyelvek föltűnő hasonlóságáról, más szóval az emberi nyelvek közti lehetséges különbségek viszonylag szűk korlátairól. A korai generatív grammatika kellő megszorítottságának hiánya egyúttal azt is jelentette, hogy az anyanyelv-elsajátítás egyes lényeges jellemzőire az elmélet nem nyújtott magyarázatot. Ezek közé tartozik például, hogy egy adott nyelv rendszerét az anyanyelvi környezetben a gyermek számára elérhető nyelvi adatok erősen aluldeterminálják, így elvileg a nyelvelsajátító gyermek a valóságban tapasztalhatónál nagyságrendekkel több és többféle szabály kipróbálásával sem juthatna a nyelv kompetenciájának birtokába. Az anyanyelv-elsajátítási folyamat egy további megmagyarázatlanul hagyott tulajdonsága, hogy az általános kognitív képességektől igen nagymértékben független, az eltérő nyelvekre és különböző nyelvelsajátítókra egységesen jellemző, és meglepően magas fokú hatékonyság jellemző.

Ezek a kihívások eredményezték azt a lakatosi értelemben vett probléma-eltolódást, melynek során – a korábbi célok megtartása

mellett – a generatív nyelvelmélet fókuszába a lehetséges nyelvtani szabályok kérdése került.³ Az új lendületet kapó kutatások homlokterébe a szabályok lehetséges formája, illetve a rájuk vonatkozó feltételek kerültek. Chomsky nézete szerint a felfedezni vélt, a nyelvtani szabályokra vonatkozó megszorítások az emberi fajra genetikailag jellemző, veleszületett mentális struktúrát alkotnak, mely nem más, mint a moduláris szerveződésként tételezett elme nyelvre specializálódott moduljának kezdeti állapota. Az e kezdeti állapotban rendelkezésre álló „metaszabályok” erős korlátok közé szorítják a lehetséges emberi nyelvek nyelvtanait, és egyúttal a nyelvveljajátító gyermek által az elsajátítandó nyelvben feltételezhető nyelvtani szabályokat is. Ez a genetikailag öröklött „program” – melynek kognitív modellje *univerzális grammatika* néven ismeretes – az anyanyelv-elsajátítás folyamatának kivételes hatékonyságot kölcsönöz. Ennek a „meta-szabályokon” alapuló nyelvelméletnek egy további módosításával jutott el a generatív nyelvészet az *elvek és paraméterek* (E&P) néven ismertté vált megközelítéshez, mely a nyolcvanas években rengeteg új empirikus eredményt hozott.

Az E&P elméleti keret, melyre Chomsky (1981) tett először részletes és meggyőző javaslatot, számos különböző és eltérő időben elért kutatási eredmény egymást megtermékenyítő összeadásával vált a hetvenes évek végére koherens és átfogó megközelítéssé. E megközelítés szerint az univerzális grammatikát képező megszorítások nem a lehetséges nyelvtani szabályokat szorítják korlátok közé, hanem közvetlenül – azaz a nyelvtani szabály

és ez által a nyelvtani konstrukció fogalmának kiiktatásával – magukat a lehetséges nyelvi kifejezéseket (mondatszerkezeteket). A nyelvek közti nyelvtani különbségeikért elsősorban a megszorítások egy részébe épített paraméterek a felelősek, ahol a „paraméter” fogalmán egy adott nyelvtani elv valamely részének az univerzális grammatikában alulspecifikált és csak a nyelvveljajátítás során meghatározott volta értendő. Parametrizációjuk mellett moduláris szerveződésük tette lehetővé, hogy az univerzális grammatika megszorításai radikálisan általános, meglepően egyszerű formában megfogalmazhatók legyenek (innen a nyelvtani „elv” elnevezés). Ez korábban össze nem tartozónak tekintett jelenségek egységes és elegáns kezeléséhez és, ettől nem függetlenül, számos új és helytálló bizonyuló empirikus predikcióhoz vezetett el. Amennyire a keret kibontakozása óta eltelt szűk három évtized távlatából megítélhető, a „lehetséges mondat” kérdésének a „lehetséges nyelv(tan)” – más szemszögből: a nyelvveljajátítás – problémájával való kiegészítése, illetve az E&P-modell által ez utóbbira válaszul kínált alapjaiban új megközelítés egy rendkívül termékeny, empirikusan progresszív probléma-eltolódásnak bizonyult.⁴

A nyelvtan természetére vonatkozó, az ókor óta uralkodó nézetek radikális átszabása során tehát a hagyományos, nyelv- és konstrukcióspecifikus „szabályok” (például az angol nyelv szenvedő szerkezetének előállításáért felelős szabály, a magyar nyelv kiegészítendő kérdéseinek előállítását végző szabály) helyébe általános nyelvtani „elvek” léptek. Ez a fogalmi váltás tette lehetővé egy bő évtizeddel később, a kilencvenes évek elején

³ A probléma-eltolódás (*problem shift*) fogalmát részletesen lásd Lakatos Imre (1970) tanulmányában.

⁴ Vö. Lakatos (1970). Az E&P-megközelítés rövid összefoglalását lásd például Surányi Balázsnál (2009).

a modell egy újabb mélyreható revízióját, mely – egy az E&P-elméleten belüli újabb probléma-eltolódáson keresztül – elvezetett a chomskyánus nyelvelmélet mai céljaihoz és kérdésfelvetéséhez: a *nyelvészeti minimalizmus* néven ismert kutatási programhoz.

Az idő előrehaladtával az E&P-megközelítés sikerének részeként az elmélet kidolgozottsága és a leírásba bevont nyelvek és nyelvi tények köre fokozatosan korábban nem látott mértékűre bővült. Jóval kisebb mértékben ugyan, mindazonáltal aggasztó tendenciaként, az E&P-keretben végzett kutatások által feltételezett nyelvtani elvek (és paraméterek) száma és összetettségének mértéke egy idő után szintén növekedésnek indult, ami jelentősen gyengítette az elmélet magyarázó erejét. Ez végső soron azért következhetett be, mert az E&P-keret önmagában nem adott választ arra az alapvető kérdésre, hogy mi számíthat lehetséges nyelvtani elvnek.⁵

A generatív nyelvtan ezúttal tehát egy következő szinten kellett szembesüljön a megszorítottság és a vele szoros kapcsolatban álló magyarázó erő hiányosságával.

E kihívásra reagálva a kilencvenes évek elején Chomsky az E&P kutatási program fókuszának tágítását, és egyúttal ontológiájának szűkítését javasolta (lásd Chomsky, 1995). Elképzelése szerint, a szűk értelemben vett – komputációs-reprezentációs rendszernek tekintett – emberi nyelvi képesség szintaktikai komponense igen kisszámú egyszerű alpműveletből áll, melyeknek a lexikai elemeken (szavakon vagy morfémákon) való működését általános, nem specifikusan a nyelvi képességre jellemző rendszertulajdonosságok, valamint a szintaxissal érintkező nyel-

⁵ A lehetséges paraméter fogalma sem volt kellően tisztázott, ezt illetően azonban több átfogó javaslat is született, vö. például Marc C. Baker (2001).

vi alrendszerek bemeneti kívánalmi határozzák meg.⁶

Chomsky (1995) az előbbieik közül a hatékony komputációs rendszerek alacsony komputációs erőforrásigényét emeli ki. Javaslatát szerint a magukból a lexikai elemekből kiinduló, lépésenként haladó szerkezetépítő komputációs rendszer hatékonyságát olyan „gazdaságossági elvek” optimalizálják, melyek a szintaxis által a saját elsődleges funkciójának betöltéséhez, a hangalakok és jelentések szisztematikus megfeleltetéséhez igénybe vett komputációs erőforrásokat a lehető legalacsonyabb szinten tartják. Ezek az elvek vagy a komputációs „időt”, azaz a komputáció lépéseinek számát, vagy a komputációs „memóriaigényt”, azaz a komputáció műveleteinek összetettségét, illetve az egy adott stádiumban kezelni szükséges reprezentáció(k) nagyságát és számát hivatottak minimalizálni.⁷ A szintaxissal érintkező (szemantikai és fonológiai) nyelvi alrendszereknek a szintaktikai reprezentációkkal szemben támasztott bemeneti feltételei közül Chomsky javaslata szerint kiemelt az a kívánalmuk, hogy a hozzájuk eljutó szintaktikai reprezentációk ne tartalmazzanak általuk nem „érthető” elemet (a *teljes értelmezésnek* nevezett feltétel).

⁶ Marc F. Hauser, Noam Chomsky és W. Tecumseh Fitch (2002) magát a szintaktikai elemek egyesítését lehetővé tevő rekurzív konkatenációs műveletet tekintik az emberi szintaktikai kompetencia legfőbb, és talán egyetlen alpműveletének.

⁷ E komputációs gazdaságossági elvek nem „rugalmasak”, azaz a szintaktikai komputáció során általában nem megsérthetők. Ha valamely saját kívánalma teljesülése érdekében az egyik érintkező nyelvi alrendszer mégis kikényszeríti megsértésüket (lásd Reinhart, 2006), az így szükségessé váló komputációs erőforrásigény-többlet a nyelvi képességükben korlátozott beszélők bizonyos csoportjai (például: kisgyermek, egyes nyelvi zavarokban szenvedők) számára kimutathatóan megnövekedett nehézséget okozhat.

Az e programmatikus feltevések által definiált, *nyelvészeti minimalizmus* illetve *minimalista nyelvelmélet* néven ismert, mai generatív grammatikai kutatási program nem engedi meg az „elvek” parametrizációját; más szóval: egyetlen, az emberi fajra egységesen jellemző generatív nyelvtani rendszert feltételez. A minimalista modell a nyelvek közötti „nyelvtani” különbségeket a nyelvtani rendszer által építőkövekként használt lexikai elemek és elemosztályok, köztük elsősorban a funkcionális jellegű morfémák (például: esetragok, időjelek) nyelvenként eltérő formális tulajdonságaira vezeti vissza, mely tulajdonságok együttesen határozzák meg egy adott nyelv „nyelvtani” jellemzőit, például alapszórendjét, vagy a különböző szerkezeti transzformációk elérhetőségét.

A generatív mechanizmus által igénybe vett komputációs erőforrások minimalizáltságának hipotézise mellett a „minimalista” jelző egyszersmind az elméletnek arra a törekvésére is utal, hogy minden korábbinál nagyobb erőfeszítést tesz az univerzális nyelvtan modelljének ontológiai egyszerűsítésére, az univerzális nyelvtanban feltételezett létezők (például nyelvtani viszonyok és műveletek) számának és összetettségének radikális csökkentésére (vö. 6. l.áb.).⁸

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a minimalista kutatási program a generatív nyelvészet fókuszát tovább tágtítja, miközben

⁸ A mai minimalista szintaxis fő sodra például nem használja a „kormányzás” és a „specifikáló–fej egyezés” korábbi fogalmait, sem a megelőző elméletváltozat frázisszerkezetért felelős modulja által a frázisok projekciós szintjének jelölésére alkalmazott kategoriális szimbólumok „X-vonás” rendszerét, sem pedig a mozgatósi transzformációk által hátrahagyott „nyom” kategóriáját. Az elmélet nem tételez fel a korábbi „mélyszerkezetnek” és „felszíni szerkezetnek” megfelelő, kiténtetett ábrázolási szinteket sem.

a modell axiomatikus alapját radikálisan egyszerűsíteni javasolja. A „lehetséges mondatok” és a „lehetséges nyelvtanok/nyelvek” magyarázatának igényét megtartva egy újabb probléma-eltolódás irányába mozdul el, amennyiben magát a „lehetséges nyelvtanokat/nyelveket” megszorító univerzális grammatikát is magyarázni kívánja. Ez utóbbi célt a program részben az elimináció, részben a redukció alkalmazásával igyekszik elérni.

Megjelenésének idején Chomsky minimalista kutatási programja még a generatív nyelvészet művelői között is sokak szemében meglehetősen radikálisnak, de legalábbis túlzottan korai felvetésnek tűnt. Az elmúlt másfél évtizedben kiderült, hogy az elődjének eredményeire építő, de annál jóval elegánsabb grammatikakeret nemcsak hogy nem járt az empirikus lefedettség tartós és nagymértékű csökkenésével, hanem számos azelőtt ismeretlen vagy elhanyagolt nyelvi szabályszerűség felfedezését, és egy sor jelenségnek a korábbinál mélyebb megértését és empirikusan adekvátabb modellezését eredményezte, és nem utolsósorban izgalmas, új kérdések megfogalmazását tette lehetővé.

A minimalista nyelvelmélet által az emberi nyelv szintaxisának modelljében végrehajtott radikális egyszerűsítés eddigi eredményessége már ma látni engedi az ez irányban végzett kutatások esetleges sikerének néhány potenciális hatását. A minimalista kutatási program a szintaktikai komputáció erőforrásigényének középpontba állításával és az egyes lexikai elemekből kiinduló, lépésenként haladó szerkezetépítő mechanizmus alkalmazása révén komoly esélyt kínál például arra, hogy a generatív nyelvtanelmélet nemcsak a nyelvi kompetenciának, hanem vele együtt az azt alkalmazó nyelvi „processzor” működésének is egységes modelljévé váljon.

Ezen túlmenően új perspektívából vehető fel mind a szintaxis, mind pedig az emberi nyelv autonómiájának kérdése. Az előbbit a minimalista nyelvelméletnek az a hipotézise veti fel új összefüggésben, hogy a szintaxis komputációs rendszere nem tartalmaz tisztán szintaktikai „elveket”, illetve paramétereket, és működését nagymértékben az a kíváncsalom vezérli, hogy a vele érintkező alrendszerek formai bemeneti feltételeit kielégítse. Egy szerveződési szinttel feljebb lépve, az emberi nyelv autonómiájának kérdését az teszi a minimalista nyelvészet megváltozott kontextusában újrafogalmazhatóvá, hogy az elmélet hipotézise szerint az emberi nyelv központi alrendszere, a szintaxis, egy viszonylag egyszerű komputációs rendszer, mely a korábban feltételezettnél jóval kisebb mértékben (vagy esetleg egyáltalán nem) foglal magába kizárólag a nyelvi képesség szempontjából értelmezhető, illetve csak arra jellemző vonásokat. Épp ellenkezőleg: a generatív mechanizmust alapvető módon határozzák meg olyan, a nyelven túlmutató, általános, az optimális hatékonyságú komputációs rendszerekre általában jellemző tulajdonságok, mint a működéshez szükséges erőforrások minimalizálása.

Chomsky minimalista programjának szélsőséges munkahipotézise szerint az emberi nyelv szintaxisa, mely az emberi nyelvnek az állati kommunikációs „rendszerektől” azt minőségileg megkülönböztető „végtelenségéért” felel, egyetlen rekurzív alpműveletre épül. Amennyiben e megközelítés fenntarthatónak bizonyul, akkor reális alternatívává válik a nyelvevolúció „egylépéses” elmélete, mely szerint a szűk értelemben vett emberi nyelv „kifejlődése” nem több egymást követő lépésből, fokozatból, hanem egyetlen központi változástól állt (lásd Hauser et al., 2002).⁹

3. Záró megjegyzések

Az eddigi pozitív jelek ellenére a nyelvészeti minimalizmus sikerességét ma még lehetetlen megítélni. A szűk értelemben vett nyelvtan megszorítotttsága időnként a lexikai elemekhez rendelt, a nyelvtan számára releváns formális tulajdonságok gazdagítását, illetve absztrakt lexikai elemek feltételezését teheti szükségessé, más esetekben pedig megnehezíti valamely, egy kevésbé rigorózus keretben könnyen megfogalmazható empirikus általánosítás megragadását. Egyelőre nem alakult ki széleskörű egyetértés sem a rekurzív katenatív alpművelet definícióját, sem az alkalmazásától független viszonyok, illetve további műveletek szükségességét és azok természetét illetően. A szintaxissal érintkező nyelvi alrendszerek pontos bemeneti kívánalmairól sem sok biztos tudható, a „teljes értelmezés” feltételét is ide értve.

Mindemellett egyértelműnek tűnik, hogy a minimalista kutatási program módszertanilag szigorúnak tekinthető ontológiai hipotézisei nemcsak a szintaxis és a vele érintkező nyelvi komponensek munkamegosztásának egységes szemléletű, átfogó elemzését, hanem a szorosán vett emberi nyelvi képességen túlmutató szempontok figyelembe vételét is kikényszerítik, kijelölve a mai generatív nyelvészet fejlődésének fő irányát.

Noam Chomsky elmúlt több mint fél évszázadot felölelő nyelvészeti tevékenységé-

⁹ Hauser, Chomsky és Fitch (2002) a szűk értelemben vett emberi nyelv fő alkotórészének a szintaktikai kompetenciát tekintik, és megkülönböztetik az ezt is magában foglaló, tág értelemben vett emberi nyelv fogalmától. Ez utóbbinak részét képezi a jelentésért felelős konceptuális-intencionális, valamint a hangalakért (vagy jelnyelvi „gesztus-alakért”) felelős szenzoros-motorikus alrendszer is, melyekkel a szintaktikai komponens közvetlenül érintkezik.

ben kétségkívül sok minden vitatható – és a tudományág egészének fejlődése szempontjából haszonnal vitatott és vitandó –, a

kutatások kritikus tömegének időről időre orientációt biztosító, kutatási programalkotó képességéhez azonban nem fér kétség.

Köszönettel tartozom É. Kiss Katalinnak és Kenesei Istvánnak a kéziratához fűzött hasznos megjegyzéseikért. A cikk megírását az

OTKA NF-73537 sz. pályázata és a szerző BO/339/07 sz. Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

Kulcsszavak: *Noam Chomsky, generatív nyelvészet, nyelvészeti minimalizmus, lakatosi problémá-eltolódás*

IRODALOM

Baker, Mark C. (2001): *The Atoms of Language: The Mind's Hidden Rules of Grammar*. Basic Books, New York

Chomsky, Noam (1981): *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Foris, Dordrecht

Chomsky, Noam (1995): *The Minimalist Program*. MIT Press, Cambridge, MA

Hauser, Marc D. – Chomsky, N. – Fitch, W. T. (2002): The Faculty of Language: What Is It, Who Has It, and How Did It Evolve? *Science*. 298, 1569–1579.

Lakatos Imre (1970): Falsification and the Methodology

of Scientific Research Programmes. In: Lakatos Imre – Musgrave, Alan (eds.): *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge University Press, London, 116–122.

Reinhart, Tanya (2006): *Interface Strategies. Optimal and Costly Computations*. The MIT Press, Cambridge, MA

Surányi Balázs (2009): Principles and Parameters Theory. In: Hogan, Patrick Colm (ed.): *The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences*. Cambridge University Press, Cambridge–New York

CHOMSKY, A FONOLÓGUS?

Siptár Péter

az MTA doktora, tudományos tanácsadó,
MTA Nyelvtudományi Intézet
siptar@nytud.hu

Ha a fenti címet úgy értjük, hogy vajon mi is a mai kerekasztal-beszélgetés ünnepeltjének „főfoglalkozása”, akkor a válasz csak nemleges lehet: Noam Chomsky terjedelmes és minden szempontból nagyhatású életművében – mintegy kitérőként, sőt „melléktermékként” – egyetlen igazán jelentős fonológiai munkát találunk, a Morris Halle társaságában írt *The Sound Pattern of English-t* (*SPE*) (Chomsky – Halle, 1968). Ha viszont a fonológiaelmélet története felől nézzük a dolgot, akkor nem kevesebbet állapíthatunk meg, mint hogy ő a huszadik század fonológiatörténetének egyik legkiemelkedőbb alakja; mindenesetre „a közfelfogás úgy tartja, hogy a fonológiaelmélet egész eddigi történetében nem akad jelentősebb könyv”, mint az *SPE* (Hayes, 2009, 45.).

Kettős jubileumot ülnünk tehát: maga Chomsky nyolcvanéves lett, az *SPE* pedig éppen negyvenéves. Ebből az alkalomból 2008 augusztusában a Tolna megyei Szálkán nemzetközi konferenciát is rendeztünk az *SPE* negyvenéves jubileuma tiszteletére (David Odden, Curt Rice, Bruce Morén és a magyar fonológustársadalom színe-java részvételével).

Az *SPE* megjelenése óta természetesen sok víz lefolyt a Charles Riveren. Könnyű volna elsorolni, mi mindenben nem értünk ma már egyet a benne foglaltakkal – annál is

inkább, mivel a mű megjelenésének pillanatától fogva heves viták és ellenvetések kereszt-tüzeben áll. Már a hetvenes években megindult – és enyhénszólva nem az absztrakt álláspont győzelmével zárult – az absztraktság- vita, s a külsődleges (extrinuszikus) szabályrendezéssel (tápsorrend, gátsorrend stb.) kapcsolatos nézeteltérések is hamar kialakultak. A szótag mint fonológiai összetevő létezésével vagy nemlétezésével kapcsolatos *SPE*-álláspontot is igen gyorsan vitatni kezdték, majd elvetették. A természetes és a természetes generatív fonológia, a lexikális fonológia, az autoszegmentális és a metrikus fonológia, a kormányzásfonológia és az optimalitáselmélet, a laboratóriumi fonológia és más kísérletes vagy számítógépes irányzatok, akárcsak a fonetikai alapú és/vagy funkcionális, a paradigma-alapú és/vagy analógias, a sztochasztikus, konnektionista stb. elméletek mind-mind valamilyen értelemben az *SPE*-t, pontosabban az *SPE* felfogásának *tagadását* tekintik kiindulópontjuknak.

Azt sem könnyű megállapítani ma már, hogy az *SPE* lenyűgöző építményében mi az, ami személyesen Chomskynak és mi az, ami a szerzőtársának, Hallénak köszönhető. Annyi bizonyos, hogy Chomsky – Zellig S. Harris tanítványa lévén – hozta magával az amerikai strukturalizmus szigorúan formális,